

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

МАЈСКИ ПРЕВРАТ

(мастер рад)

ментор:

Доц.др Александар Ђорђевић

студент:

Марко Тодоровић

М 053/17-О

Ниш, 2018.године

Садржај:

Мајски преврат.....	3
Увод.....	3
Владавина краља Александра Обреновића.....	5
Намесништво и државни удар.....	7
Женидба са Драгом Машин.....	11
Узроци Мајског преврата.....	13
Официрска завера.....	20
Одлука о убиству.....	26
Ноћ одлуке.....	27
Фаза консолидације Мајског преврата.....	31
Улога страних обавештајних служби у Мајском преврату.....	32
Улога народних маса у Мајском преврату.....	33
Интерес и улога Петра Карађорђевића.....	34
Последице Мајског преврата.....	37
Закључак.....	38
Литература.....	41

Мајски преврат

Увод

Више од века прошло је од трагичне ноћи кад је, у зору 29. маја 1903. године, убијен краљевски пар Обреновић. Пуно је времена протекло, али историја још није дала поуздан одговор шта је прави узрок злочина који је пренеразио свет и којим је Србија закорачила у 20. век. Александар Обреновић је био ћудљив владар са израженим диктаторским особинама - сујетан, плаховит и непредвидљив. Штошта му се дало замерити, али све то није било пресудно за убиство. Још од краљевског венчања, 1901. године, и првих завера озлојеђених официра, мржња је углавном била усмерена ка краљици Драги, њеној браћи Николи и Никодију и свему што је потицало од породице Луњевица.

У пракси, али и литератури, неретко се догађа да се различите форме преузимања власти, било оне насилне или ненасилне, називају истим именом, ии да се једна иста појава назива различито. То се понекада дешава из одређених плитких интереса супротстављених страна, а који пут, можда чешће, и из незнања. Преврат, у свом најширем значењу, представља појам коим се означава нека нагла и неочекивана промена. Када се у политици и политичким наукама говори о преврату, подразумева се да се заправо ради о "политичком преврату" који се односи на изненадну смену владајуће структуре, било на највишим нивоима власти или на неком од нивоа по дубини, али се под тиме може означити радикални заокрет у политичком деловању. Сродан термин је "политички удар" који се заправо односи на "начин преузимања власти у одређеној структури који није у одговарајућој сагласности с важећим концептом преузимања и нормо, односно садржином норме, друштва, институције, организације или важећим моралним кодексом одређеног друштва."¹

¹ Драган Сименуновић: Теорија политике, Удружење Наука и друштво, Београд, 2002, стр. 170

Гледајући по извршиоцима, Мајски преврат је био првенствено дело војних кругова; тачније, једног њиховог дела, па је као такав деловао прилично шокантно. У развијеном свету, који је изгледа брзо заборавио убиства америчког председника, италијанског краља или руског цара, страдање владоца од његових сопствених војника било је несхатљиво, нешто што се могло наћи у Шекспировим трагедијама, никако у стварности. Па и у Србији, једва сто година после Карађорђа и мање од пола века после Михаиловог убиства, са тек благо укореењеним грађанским схватањима говорило се о “преврату” или “погибији” краљевског пара изазваног супружинском свађом, а не о атентату или убиству.

Безрезервна подршка догађајима потицала је од врло малог броја људи док је врло велики део грађанства имао приличану дозу уздржаности. Велики број сматрао је да је владарски пар, односно краља, требало присилити на абдикацију и не посегнути за њиховим животима. У случају да је до убиства ипак морало доћи, не подати се страстима, већ то учинити хладне главе, без унакажавања тела и њиховог избацивања у двориште двора. Једном речју, преврат је и могао имати неко оправдање. Начин на који је спроведен сигурно није.

Ипак, насупрот овој грађанској осетљивости многи догађаји и процеси од почетка стварања нововековне српске државе и друштва говорили су у прилог томе да Мајски преврат гледан кроз историјску призму није био догађај који, ако се и није могао тачно предвидети, није био у потпуности непојмљив.

Истина у вези са правим узроцима и актерима неретко је систематски скривана и зарад дневно-политичких потреба прекрајана и идеолошки уобличавана. Објашњења и описи једних те истих догађаја од стране самих актера и учесника често су различити, а понекад и сасвим супротни. Поред тога, истраживања о могућем учешћу обавештајних служби условљена су и недовољном транспарентношћу рада тајних служби чије су активности по природи ствари недоступне широј јавности, али и чињеницом да њихове архиве још увек нису до краја потпуно отворене.

Владавина краља Александра Обреновића 1889-1903

Краљ Александар Обреновић (Београд, 14. август 1876 – Београд 11. јун 1903) је био српски краљ, последњи из династије Обреновић. Краљ Александар Обреновић је био син краља Милана и краљице Наталије Обреновић. Александар Обреновић је старији син краља Милана, рођен у једном породилишту које је финансирао лично краљ Милан.

Детињство краљевића Александра је било обележено свађама његових родитеља. Милан Обреновић је био аутократски владар и био је врло непопуларан међу народом. За време његове владавине Србија је постала независна држава и добила је територијално проширење на Берлинском конгресу. Пошто је Русија подржавала Бугарску и издејствовала Санстефански мир, краљ Милоан се у спољној политици ослањао на Аустро-Угарску. Уз аустроугарску подршку се 1882. године прогласио краљем. Војни пораз у српско-бугарском рату и Тимочка буна, коју су водили неки чланови Народне радикалне странке, били су тежак ударац Милановом угледу. Ни на приватном плану краљу Милану није ишло. Након десет година брака, свађе између краља и краљице су постајале све чешће и оштрије. Краљ Милан није био веран супруг, а краљица Наталија је била под јаким руским утицајем. Пар се 1886. године разишао и приватно и политички. Краљица Наталија је напустила Србију и са собом повела десетогодишњег краљевића Александра.

Бригу о младом Александру касније је искључиво водио краљ Милан. По узрастању младог краљевића, краљ Милан је наредио да се пошаље на школовање у Париз о његовом трошку. Краљевску власт за време

Краљ Милан и Александар Обреновић 1888. године

његовог малолетства вршило је намесништво. Намесници су били истакнути пријатељи куће Обреновић - Јован Ристић, Јован Белимарковић и Коста Протић. За ово време четири радикалске владе управљале су државом по Уставу из 1888. Намесничка власт је окончана када је краљ Александар државним ударом 1893.(преузимањем власти супротно уставу) збацио намеснике и пре времена се прогласио пунолетним.

На Лицеју је стекао солидно образовање, научио је француски и руски језик. Александар долази поново у Београд 1887. године са непуних једанаест година и налази се стално на Двору где о његовом васпитању брине више гувернанти. Ту је научио да свира клавир, да пише поезију, да пеца, да иде у лов. За време судбоносних догађаја у земљи, млади краљевић се стално налазио поред свог оца. Краљ Александар није био изграђена и добро формирана личност. Свађе његових родитеља, краља Милана и краљице Наталије много су допринеле да до тога дође.

Такође, на њега су негативно утицали и људи из окружења који нису на прави начин умели да код младог престолонаследника изграде способног владара и моћног државника. Често је био под утицајем других људи, несигуран и уплашен. Владавина Александра Обреновића је време највећих политичких криза у Србији. Краљ Александар је мењао владе и уставе и владао апсолутистички. Таквом политиком је изазвао против себе све слојеве друштва.

Десетогодишња Александрова владавина била је веома нестабилна. Извршено је више државних удара, промењено је дванаест влада и три устава. Да би радикалима стао на пут 1894.године вратио је стари Устав из 1869.године. На крају, од 1897. до 1900. године завео је лични режим. У ово време, влада др Владана Ђорђевића радила је на економском напретку Србије и јачању њене војске.

Намесништво и државни удар

После абдикације краља Милана 1889. на српски престо ступа његов син Александар, тада још увек малолетан. Знајући да ће радикали заузети све важније положаје у држави, краљ Милан је за намеснике одредио свог бившег намесника Јована Ристића, либерала, генерала Јована Белог-Марковића и његовог личног пријатеља генерала Косту Протића².

Сматрао је да су баш они верни и одани династији. За време намесништва (1889 – 1893) смениле су се четири радикалске владе. Посланици ове странке трудили су се максимално да све одредбе актуелног устава из 1888. године спроведу у живот, што се краљу Александру није свидело. Од почетка па до краја његове самосталне владавине, измењено је дванаест влада а извршено 3 државна удара (1893, 1894 и 1901). Првим државним ударом краљ се прогласио пунолетним пре времена и приморао намеснике да дају оставку.

Првог априла 1893. године седамнаестогодишњи краљ Александар је после једне вечере у двору, на запрепашћење свих намесника и чланова владе који су били присутни, уз помоћ извесних двору блиских војних лица, извршио државни удар, прогласио себе пунолетним и разрешио у исти мах и намеснике и министре од дужности. Њихов протест остао је без икаква значаја. Нову владу саставио је бивши краљев гувернер, др Лазар Докић, са неколико угледних радикала. Идеју о првоаприлском удару мислило се да је дао краљ Милан али је било мало вероватних тврдњи да је то дело само београдских кругова.

² Јовановић Слободан: Влада Александра Обреновића. Књ. 1, (1889-1897) Београд: Г. Кон, 1990., стр 41.

Првоаприлски државни удар био је углавном добро примљен захваљујући понајвише радикалима, који су се ослободили либералског терора и поново дошли до власти. Они су величали гест младог краља. Међутим нису довољно увиђали да је тај удар уствари тешка повреда устава. Та повреда која је донекле изведена уз њихову сарадњу и којом су се они одмах користили, ишла је на њихов политички рачун и могла им се лако осветити. Они су губили право протеста у случају да се такав акт понови и дали су младом краљу опасно оружје у рукама. Млади краљ био је необичнији тип. Своју младост провео је међу туђим лицима, лишен и оца и мајке, у сенци њихове свађе, коју је и сам имао прилике да сагледа. Отац и мајка борили су се за његову љубав више због јачања свог положаја уз њега него из праве родитељске оданости према њему.

Опредељујући се час за једну час а за другу страну, а осећајучу позадину те борбе, млади краљ је рано прикупљао у себи извештан фонд притворства и непоузданости, који се временом све више развијао. Бистар он је несумњиво имао извесне политичке окретности али није имао довољно моралног упоришта и потребне сталности. Од оца није наследио све мане али је једна била довољна да му упропасти цео живот. То је одсуство осећања мере према себи и својим поступцима. У основи аутократа и сав личан, он је мислио да може све што хоће и да је земља његово богом дано наследство којим он може располагати по својим ћудима. Краљ Милан је бар имао извесних успеха: добијање четири округа од Турака и признање независности. Краљ Александар није међутим имао ни једног успеха а у извесним моментима понашао се безобзирније него његов отац. Његова владавина била је само низ дугих криза које су се пре или после морале завршити катастрофом.

Његова сарадња са радикалима била је кратка века. После првог државног удара дошло је и прво гажење закона. Незадовољан радикалима који су као несумњива већина у земљи хтели да стварно владају, он је деветог јануара 1894. године позвао натраг у Србију краља Милана. Од 1897.године краљ Милан се поново настанио у Србији. Постављен је за команданта војске, где је модернизацијом и опремањем војних јединица Србију припремао за будуће Балканске ратове. Међутим, опозиција је била незадовољна присуством краља Милана у земљи. Краљ Александар је покушао да води

политику са неутралним владама или боље речено с владама које су имале антирадикалски карактер, док није девог маја 1894. године укинут устав од 1888. године а враћен онај стари из 1869. године.³

У овом периоду, на челу државе, била је влада Саве Грујовића, међутим ова радикална влада дала је на то оставку због повратка краља Милана у Србију и почела љуту борбу. Незадовољство у земљи због тога се повећавало, да би на њега било пуцано на уласку у Кнез Михајлову улицу на Ивањдан 1899. године. Краљ Милан Обреновић преживео је атентат, али му је напад послужио да за њега оптужи радикале, које су били похапшени и изведени пред преки суд. Током суђења Никола Пашић је признао кривицу за дело које није учинио, због чега је његов ауторитет и углед у Радикалној странци опао. Као и његов отац, ни краљ Александар није волео радикале, па је сматрао да су радикали за ово одговорни. Нереди после овог догађаја су се низали један за другим и наставили да презентују земљу у лошем светлу у Европи.

Јасно се говорило да су радикали злоупотребили уставне слободе док се приватно и са највиших места наглашавало да Срби нису још били зрели за те слободе. Страначка раздраженост била је доиста велика и Милан Пироћанац бивши председник владе није био једини који је огорчено писао и говорио против партизанства: „Груба, необузdana, самоубилачка страначка борба све је прогутала, изван ње у Србији се ништа не види, ни Престо, ни Земља, ни Народ. И тако гледајући на ову дивљу борбу могло би се рећи да и сам народ српски у Србији има данас потребе да га ко уједини јер изгледа да ни он не представља више народну целину, до толике је безумности најсавршенији савремени Устав дотерао земљу, која није била спремна да се с њим разумно рукује“. Оцена је, међутим била сувише претерана. Несумњиво је да је страначких страсти било превише и да радикали у првој опијености победе нису знали увек праве мере. Али кривица није била ни до њих ни до слобода новог устава у толикој мери, колико до оних на власти који нису хтели да воде рачуна о народном расположењу и који су силом тражили одржавање својих комбинација и своје воље. Страначки живот је боловао од главне мане, што њихове вође сем радикала нису

³ Јовановић Слободан: Влада Александра Обреновића. Књ. 1, (1889-1897) Београд: Г. Кон, 1990., стр 43.

тражиле свој ослонац у самом народу и што нису могле да се помире са резултатима које су доносили слободни избори.

Краљ Милан напустио је Србију поново у пролеће 1895. године а у недељу дана потом вратила се у земљу краљица Наталија у жељи да олакша сину положај. Два месеца иза тога, 22. јуна, Стојан Новаковић образовао је хомогену напредњачку владу. Солидан научењак и савестан човек, Новаковић је изнео младом краљу сву тешкоћу створеног стања: Од 9 – ог јануара 1894. године, на овамо – владе управо није ни било; плана у владавини није било. Под изговором уздизања краљевског ауторитета и по недостатку ма каква плана у владању, министри су деградовани на шефове секција. У интересима земље Новаковић је тражио ревизију устава, који је био средина између оног од 1869 и 1888. године. У спољашњој политици Новаковић је дао јасна израза новој националистичкој идеологији. Влада Стојана Новаковића, имала је дакле задатак припреме новог устава. Напредњаци су се постепено лечили од аустрофилије, коју су примили у своје име више од невоље него из уверења. Новаковић је јасно видео да Аустро-Угарска ни у једном питању није до краја помагала српске интересе. Док су српске напредњачке владе водиле рачуна о обавезама из Тајне конвенције и уздржавале се од сваке активности у Војводини и Босни, дотле је Аустро-Угарска своје обавезе према нама у Македонији сасвим напустила.

Влада која је имала најдужи мандат у време владавине последњег Обреновића била је неутрална влада доктора Владана Ђорђевића (1897-1900). Радило се на реформи финансија и изградњи железница, фабрика и путева. Уз контролу државе и страна улагања, српска привреда се убрзано развијала. И док је привреда напредовала, низови лоших потеза и киксева убрзано расту. На почетку своје владавине, политика краља Александра била је да он прописује програм рада владе по питањима војног, привредног и финансијског живота државе.

Нестабилност у земљи и неизвесна судбина династије Обреновића, чији је једини члан био краљ Александар охрабриле су претенденте на престо, Карађорђевиће и Петровић-Његоше и њихове присталице у земљи.

Женидба са Драгом Машин

Питање женидбе носиоца круне одувек је било изузетно важно политичко питање. Када је реч о женидби краља Александра, и његова мајка и отац имали су своје планове. Краљица Наталија је најпре желела да своме сину, српском краљу, обезбеди за жену неку руску принцезу и о тој теми је још 1887.године говорила са руским царем. Међутим, руски цар ју је упућивао на грчке и црногорске принцезе. Сличан одговор је 1893.године од руске царице добио и Никола Пашић, као наш посланик у Петрограду. Последњи покушај краљице Наталије био је 189*5.године, када је о тој теми разговарала са руским послаником у Београду, али је и он био без очекиваног резултата.⁴

Краљ Милан је пак желео да будућа српска краљица буде нека од немачких принцеза. Та га је идеја пратила још од 1894.године и од ње до самог краја није одустајао. Новаковићева влада се преко нашег посланика у Бечу распитивала код немачког амбасадора да ли се за српског краља може добити Сибилоа, принцеза хесенска, а само неколико недеља касније исти посланик се требао распитати и о "једној сестричини цара Вилхема – Феодори, принцези саксен-мајнингенској. Међутим, оба одговора су била негативна.⁵ У новом покушају, избор пада на принцезу Александру од Шаумбург-Липе, што подржавају и аустроугарски и немачки цар. Међутим, 8.јула 1900.године ситуација добија потпуно неочекивани ток. Када је краљ Милоан отпутовао у Карлсбад да уговори још неке појединости око прошевине

⁴ Слободан Јовановић, Влада Александра Обреновића, књига друа, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон, Београд, 1935, стр. 482.

⁵ Слободан Јовановић, Влада Александра Обреновића, књига друа, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон, Београд, 1935, стр. 482.

немачке принцезе, краљ Александар је објавио да је запросио Драгу Машин. Сви су и у Србији и у иностранству били у неверици.

За младог краља најважније је било да се ожени и добије потомке. Његова изабраница била је десет година старија од њега. Александар је удовицу Драгу Машин, старију од себе седам година, упознао у Паризу 1892. Имао је тада шеснаест година, а већ три је био краљ. У Драгу се највероватније заљубио почетком 1895. године, када је долазио код своје мајке у Биариц, а где је Драга била у дворска дама. Веза међу њима је највероватније отпочела пролећа 1897. године. У јесен те исте године иступила је из службе краљице Наталије да би се настанила у Београду, крај Александра. Њена веза са краљем брзо се прочула али тада готово нико није предвиђао да ће се завршити браком.

Земљом је владало намесништво, али не задуго. Александар није чекао пунолетство да оствари две своје намере. Преузео је власт државним ударом, а нешто доцније објавио веридбу. Краљ се оженио Драгом Машин, у лето 1900. године. Кум је био руски цар Николај Други, преко руског посланика у Београду. Због општег незадовољства, краљ Милан је отишао из земље заувек, Ђорђевићева влада је дала оставку, а бивша краљица оштро осуђивала овај потез свога сина. Ипак, што се интензитет незадовољства све више повећавао, то је краљ Александар све више желео да докаже да је донео праву одлуку. То је било кобно и за њега и за династију.

Драга није могла да рађа, али се одмах после венчања претварала да је трудна! Доведен је др Сњегијерев, лични лекар руског цара Николаја II – али он је установио краљичину превару. Тако се није сазнало на који начин је Драга смислила да "оконча" своју "трудноћу", али је та афера изазвала нови талас незадовољства против краља и краљице.⁶ Упркос свему, краљ је наставио да негује њен култ: школе, разне установе и читава села добијали су њено име... Лажне краљичине трудноће повећале су непопуларност краљевског пара. Да би поправио утисак, краљ Александар је извршио државни удар и донео нови Устав. То није могло да поправи стање у земљи.

⁶ Илић Милан: Мајски преврат, Литерарни отисак. - ИССН 1451-0499. - Год. 3, бр. 3, Београд, 2004., стр. 116.

Драга Обреновић била је прва „домаћа“ српска краљица после Косова. Прва и последња. Имала је љубав и наклоност свога мужа, краља Александра Обреновића. И сву мржњу овога света. Нису је волели мушкарци, још мање жене. Нису јој били наклоњени ни црква ни скупштина, ни народ ни војска, ни свекар ни свекрва. Сваки њен грех посебно је истицан, свака њена слабост посебно је наглашавана. Била је омражена, презрена, оклеветана, згажена... Жена која је волела и која је своју љубав главом платила.

Драга је у несигурном и љубави жељном Александру успела да пробуди таква осећања да су здрав разум и животна логика остали по страни. Краљеву одлуку да се ожени Драгом мало ко је искрено одобравао, а највећи гнев је испољио његов отац краљ Милан, који је, у знак протеста, до краја живота остао у иностранству. Вођен слепом љубављу, наоружан снагом младости и владарске моћи, Александар је из своје близине одстранио све противнике, не либећи се да оне најупорније пошаље чак и на робију.

Ипак, и поред велике љубави, као да се све заверило против краљевског пара. Старе чаршијске приче су обнављане, нове су измишљане, да би врата пакла непромишљено отворила сама Драга причом о наводној трудноћи. Пресрећни краљ је брже-боље обнародовао да ће наследнику лично кумовати руски цар, од чега, нажалост, није било ништа. Порођај је изостао, али је букнуло незадовољство народа. Питање престолонаследника је остало отворено, а бројни смутљивци су пирили ватру причом да ће на српски престо доћи неко из породице Луњевица. Био је то, како се показало, почетак краја династије Обреновић. О завери и атентату на краља и краљицу брујала је цела Србија, причало се о томе и у иностранству.

Узроци Мајског преврата

Сваком државном удару, као што је познато, неминовно претходи нека врста друштвене кризе, било да је она доминантно политичка или економска. Такве кризе обично настају као производ неких противуречности у друштву, које се у датом тренутку и мерама које држава предузима не могу превазићи. Када власт више није у

стању да контролише ситуацију у држави и политичке процесе у кризној ситуацији усмери ка мирном решењу, криза може кулминирати неком врстом унутрашњег друштвеног конфликта који прераста у отворени сукоб.⁷

Генератори друштвене кризе која води ка преврату, такође могу бити различити – унутрашњи и спољни, што у коначном може упућивати на актере – иницијаторе државног удара. У Мајској преврату, као узроци његовог настанка могу се препознати унутрашња друштвена криза, али и интереси страног фактора. Начелно се може рећи да је у преврату из 1903.године доминантнији узрок везан за унутрашње прилике у држави и војсци нарочито.

Могуће узроке овог преврата, можемо тражити у унутрашњој кризи у Србији (антидинастичко расположење које се испољило и претходним атентатима на краља Милана, питање Александрове женидбе) али су ту и интереси страног фактора. Историја и садашње искуство нас учи да судбина малих држава умногоме зависи од интереса моћника. Још је Тукидид пишући о Пелопонеском рату приметио да "правда у људским односима долази до признања, ако је једнака нужда за обе стране; оно пак, што је само могуће, то моћнији проводе, а слабији у томе попуштају".⁸ Другим речима, правда и равноправан однос могу се очекивати само међу оним државама једнаке моћи, док велике силе чине оно што могу, а мали подносе оно што морају.

Краљевина Србија, држава у којој се догодио преврат маја 1903.године, била је привредно слабо развијена, често оптерећена дуговима, што је финансијски посебно тешко падало нижем и средњем слоју бирократије и официрима. Политику коју је спроводио њен владар, краљ Александар Обреновић, од самог почетка карактерише једна врста неизвесности и нестабилности, у којој је воља владара по правилу била изнад слова закона и Устава. За свега десет година колико је био на челу државе, краљ

⁷ Друштвени конфликти се могу одредити као "облик интеракције у којој један субјект (друштвена група, организација или неки њихов део) у тежњи за остварење4м властитих интереса онемогућава својом акцијо остваривање интееса другог субјекта, или својом акцијом жели да уништи други субјекат". Из ове дефиниције се види да су интереси ти који друштвене групе покрећу на акцију и одређују динамику и интензитет друштвених конфликата. Међу негативним последицама које друштвени конфликти производе најчешће се убрајају: "значајан губитак времена и енергије за њихово регулисање, продубљивање постојећих подела у друштву – до чега често долази после конфликта – нужност да у друштву постоје сталне институције чија је искључива сврха регулисања конфликта итд. Енциклопедија политичке културе, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 513-515

⁸ Тукидид, Повјест пелопонеског рата, Матица Хрватска, Загреб, 1957, стр. 315

Александар је извео чак четири државна удара "одозго", променио три устава и чак дванаест влада. Његову владавину обележила је и честа (зло)употреба војске у политичке сврхе, што ће оставити озбиљне последице на државу и његову судбину. Поред тога, и брак са женом која није била нарочито популарна, посебно не у војсци, и која није могла да му подари потомство, коштали су овог српског владара не само престола, већ и живота.

Берлински конгрес 1878.године представља врло важну историјску одредницу у историји српске државе и српског народа. Његова важност огледа се у томе што је на њему Србија добила своју независност, међународно признање и одређено територијално проширење. Међутим и поред ових добити, Берлински конгрес за Србију није значио и решавање националног питања, јер је и даље велики број Срба остао ван границе Србије, првенствено у Турској и Аустроугарској. Решавање националног питања биће главни задатак и изазов са којим ће се српски владари суочавати у другој половини XIX и почетком XX века. Треба напоменути да је Берлинском конгресу претходило потписивање Санстефанског мировног уговора, којим је Србији такође била призната независност и одређено (истина мање) територијално проширење у околини Митровице и Новог Пазара, али који је у пројекцији укупних одоса на Балкану био по српске интересе неповољнији од Берлинског конгреса. Поред тога, Санстефански мировни уговор представљао је велико разочарање српског народа у Русију и јасан знак српској дипломатији да се окрене приближавању Аустроугарског и да на тај начин покуша да на мировном конгресу у Берлину добије више од онога што јој је предвиђено мировним уговором из Сан-Стефана.⁹

Добијањем независности на Берлинском конгресу, Србија је добила и задатак унапређења своје инфраструктуре изградњом железнице. Како је то добро примећено, "железница је била цена независности и захтев модернизације".¹⁰ Ова обавеза наметнула је и потребу за све већим кредитним задуживањем државе. Иако је Србија седамдесетих година XIX века била без државних дугова, након стицања политичке независности број и висина зајмова брзо су увећавали државни дуг и Србију уводили у

⁹ Владимир Ћоровић, Историја Срба, Публик Практикум, Земун, 2010, стр.641

¹⁰ Стеван К. Павловић, Србија: историја иза имена, Клио, Београд, 2004., стр. 87

нову зависност, овога пута финансијску. Од тада, дугови државе и финансијска криза биће стални пратилац Србије у њеном развоју и модернизацији. Како би се ослободила те велике финансијске независности од страних банака и несумњивог политичог утицаја који се преко њих вршио, српска влада решила је да управљање железницом пребаци у надлежност државе. Повод за то послужио је догађај искакања воза из шина априла 1889.године, тако да је већ маја исте године, влада донела Уредбу којом се страном друштву за експлоатацију железнице одузима право управљања над железницом. Новим законом од 31.марта 1892.године, установљена је "Дирекција српских државних железница", која је "имала да се стара о грађењу и експлоатацији државних железница".¹¹

Србија је у то време била слабо развијена, пољопривредна земља. У време Берлинског конгреса, више од 87% становништва у Србији живело је у селу. Такође, постојао је и велики јаз између образоване мањине и неписмене већине. Управо је тај мањи, урбанији и писменији део становништва, међу којима се свакако налазе државни чиновници, официри, трговци, занатлије, просветни радници и свештеници био носилац развоја државе.¹²

Иако је пољопривреда била главна привредна грана, углавном су то били мањи земљишни поседи, где је чак 73% пољопривредног земљишта било мање од пет хектара. Главно тржиште за те пољопривредне производе било је аустроугарско. Стање је било још незавидније када је у питању индустрија. Носиоци индустрије биле су стругаре, млинови и пиваре, а највећа фабрика до почетка XX века била је

¹¹ И поред више покушаја да осујети намеру Србије, Друштво за експлоатацију железнице је тражило надокнаду за возни и други материјал који им је одузет, као и надокнаду за добит коју су услед раскида уговора изгубили. Србија није прихватила да плати изгубљену добит, као ни тражену висину надокнаде за одузету имовину. Међутим, под великим притиском Француске, Србија пристаје да исплати тражену надокнаду за одузету имовину и неплаћене дугове од стране државе према Друштву, али не и изгубљену добит. Имајући у виду да је реч о великом новцу, Србија је у ту сврху подигла нови зајам, који је имао да буде исплаћиван од остварене добити железнице. Тако је управљање над железницом Србија преузела у своје руке. (Види: Слободан Јовановић, Влада Александра Обреновића, књига прва, Издавачко и књижевско предузеће Геца Кон, Београд, 1934., стр. 105-111)

¹² Основно образовање у Србији је постало обавезно 1883.године, али се дуго осећао недостатак школа и наставног кадра. Средње образовање је било доступно само у градовима, а у Београду је постојао и универзитет. (Види: Стеван К. Павловић, Србија – историја иза имена, Клио, Београд, 2004., стр.82)

Војнотехнички завод у Крагујевцу, који је осамдесетих година XIX века бројао око 2.000 запослених.¹³

У трговинској размени Србија је била оријентисана само на једну страну, што је поред економског утицало и на њен политички положај. Трговинским уговором који је Србија потписала са Аустро-Угарском, српска привреда и трговина били су апсолутно везани за аустроугарско тржиште. Процењује се да је Аустро-Угарска имала чак 90% монопола над српском спољном трговином.¹⁴ Иако је предвиђао неке финансијске олакшице, економски положај Србије у односу на Аустро-Угарску није битније поправљен ни новим, обновљеним трговинским уговором из 1892.године. Србија је под релативно повољним условима извозила пољопривредне производе, житарице, воће и стоку у Аустро-Угарску, а из ње увозила готове индустријске производе. Међутим, осовни проблем лежи у томе што је из Аустро-Угарске по ниским царинским стопама долазила она роба коју је и Србија сама могла да произведе, са врло мало капитала и техничке опреме. Али, политика моћне царевине била је усмерена ка томе да се "спречи развој лаке индустрије у Србији" и да се њена привреда усмери искључиво ка пољопривреди и извозу сировина.¹⁵ Са друге стране, цена индустријске робе је временом расла, док је цена пољопривредних производа опадала, чиме је знатно увећаван ионако негативан трговински баланс.

Последње деценије XIX века карактеришу и одређене државне и друштвене реформе, које су се на путу модернизације Србије неминовно дешавале.¹⁶ Под руководством напредњака, који су били носиоци реформи у време владавине краља Милана Обреновића, оца краља Александра, реформисани су порески и просветни систем, повећана је независност судства и укинута народна војска. За време Миланове владавине, Србија је 1882.године, уз помоћ и подршку Аустро-Угарске постала

¹³ Основно образовање у Србији је постало обавезно 1883.године, али се дуго осећао недостатак школа и наставног кадра. Средње образовање је било доступно само у градовима, а у Београду је постојао и универзитет. (Види: Стеван К. Павловић, Србија – историја иза имена, Клио, Београд, 2004., стр.82

¹⁴ Мари-Жанин Чалић, Социјална историја Србије 1815-1941, Клио, Београд, 2004, стр. 115

¹⁵ Wayne S. Vucinich, Serbia between East and West, The Events of 1903-1908, London, 1954, p.171 – Наведено према Мари-Жанин Чалић, Социјална историја Србије 1815-1941, Клио, Београд, 2004, стр. 116

¹⁶ По угледу на Белгијску народну банку, која је важила за једну од најорганизованијих институција те врсте у свету Србија је основала Народну банку 1884. године, под називом "Привилегована народна банка Краљевине Србије". Историјат народне банке Србије, доступно на: http://www.nbs.rs/nternet/cirilica/10/10_8/index.html

краљевина, чиме је покушала да повећа свој углед у свету. Међутим, поред ових реформских потеза, владавину краља Милана обележише и два догађаја који ће дуготрајно оптерећивати ову српску династију. Реч је о Тимочкој буни, која у својој суштини представља обрачун са радикалима и пораз у српско-бугарском рату 1885.године. Притиснут унутрашњим политичким тежњама за ограничењем власти, краљ Милан Обреновић је на годишњицу проглашења Краљевине Србије, 22. фебруара 1889. године, у Новом двору, пре4д државним великодостојницима и страним представницима прочитао прокламацију којом се одриче престола у корист малолетног сина Александра.¹⁷ Нови српски краљ имао је непуних 13 година. Краљ Милан је по одласку из Србије своје сину Александру у складу са Уставом, одредио трочлао намесништво које ће владати до његовог пунолетства. Сва три намесника, Јован Ристић, генерал Коста Протић и генерал Јован Белимарковић припадали су либералној опцији. Након изненадне смрти намесника генерала Косте Протића дошло је до извесних напетости између радикалске владе на чијем је челу био Никола Пашић и либералног намесништва. Сукоб Јована Ристића и Николе Пашића који је имао амбиције да преко скупштинске већине себи обезбеди место намесника завршио се Пашићевом оставком. Нову владу је 9. августа 1892.године формирао Јован Авакумовић, али убрзо долази и до расписивања избора. Изборни резултти су били такви да су радикали и либерали добили готово једнак број гласова, што је државу увело у нову политичку кризу.

Краљ Александар Обреновић, желећи да окоча такво стање, 1. априла 1893. године силом презима власт проглашавајући се пунолитним. Био је то први у низу "дворских" или државних удара "одозго", који ће донекле обележити његову владавину. Како је изгледао тај догађај најбоље описује чувени српски правник и историчар Слободан Јовановић: "Тај државни удар извршен је овако: 1. априла, краљ Александар позвао је на вечеру намесника и министре. Док су се они бавили у двору, краљ је заузео војском министарство иностраних и унутрашњих дела, управу града и телеграф. Командант дунавске дивизије и командант жандармерије промењени су. Куће намесника и министара опкољене војском; исто тако и зграда Народне

¹⁷ Сузана Рајић, Александар Обреновић: владар на прелазу векова – сукобљени светови, Српска књижевна задруга, Београд, 2014, стр.27

скупштине. Двор је био пун крцат војуника у ратној спреми, с ножем на пушки. У соби уз дворску трпезарију били су такође војници, постројени у два реда, допирући до самих врата трпезарије. За време вечере, први ађутант мајор Илија Ћирић дао је краљу знак да је све готово. Краљ се дигао да наздрави гостима. Благодарно је намесницима и министрима на дотадашњем раду, рекао да се решио узети власт у своје руке и замолио намеснике да му то олакшају давањем оставки. Краљ који је за време вечере био миран и присебан, изговорио је здравицу брзо и неразговорно. Његови гости занемели су од чуда. Први је проговорио Ристић, који је са својом дипломатском растегљивошћу изражавања приметио да то што краљ намерава, јесте "крупан корак". Краљ је изашао нагло из трпезарије. Један од ађутаната узвикнуо је: "Живео краљ !" Тај исти узвик одјекнуо је громко из оне собе уз трпезарију где су били војници. То клицање војника који су се чули а нису видели, обавестило је намеснике и министре много брже и оштрије о правом стању, него краљева здравица."¹⁸ Након потписивања краљевог прогласа и указа о новој влади краљ Александар је исте вечери кренуо у обилазак јединица у београдском гарнизону, које су пред њим положили заклетву. Тиме је практично овај чин државног удара одозго био окончан.

Генерално, Мајски удар изведен у Србији почетком двадесетог века изведен је у складу са свим правилима која детерминишу државни удар као акт политичког насиља, уз међусобне сличности које се односе на фазе реализације али и разлике које се односе на узроке и актере државног удара. Представља насилан начин освајања власти, који карактеришу одређена правила и као такав је забележен у политичкој историји Србије. Узрок се може наћи међу политичким (унутрашњим и спољним) и економским чиниоцима, али и међу интересима великих сила у Европи и на Балкану у првој половини двадесетог века. Мајски прврат се одиграо по фазама карактеристичним за реализацију државних удара, али са разликом у програмским и идеолошким основама преврата, циљевима и методама реализације. Међу актерима, доминантну улоги одиграла је национална армија, улога народних маса није била пресудна, док обавештајне службе великих сила нису имале значајну улогу.

¹⁸ Слободан Јовановић, Влада Александра Обреновића, књига прва, Издавачко и књижевско предузеће Геца Кон, Београд, 1934., стр. 339-340

За разумевање спољнополитичког положаја Србије у другој половини 19.века неопходно је сагледати интересе држава које су Балканско полуострво доживљавале као део своје интересне сфере. Некада моћно Отоманско царство у XIX веку претворило се у "болесника са Босфора". За балканске народе то је значило шансу за ослобођење од вишевековне турске власти и стварање или увећање својих националних држава. С друге стране, велика територија под контролом слабе турске, била је прави изазов европским силама, првенствено Аустро-Угарској и Русији, за територијално проширење, односно увећање своје моћи и утицаја. Друге две европске силе, Енглеска и Француска своје су интересе виделе у Цариграду и мореузима који су били под контролом Турске. Стога су се, противећи се јачању Русије и Аустро-Угарске, заједно са Италијом, залагале за опстанак Турске. Овако испреплетени и сукобљени интереси великих сила неминовно су се рефлектовали и на мале балканске народе. На судбину тада још увек младе и мале Кнежевине Србије, која је тежила међународном признању и ослобађању свих делова територије на којима су живели Срби, највише су утицале политике и међународне активности две моћне европске царевине, Аустро-Угарске и Русије. Због њиховог интензитета и усмерености на просторе на којима су Срби живели, међу њима се могу тражити могући мотиви за подршку или помагање реализације преврата 1903.године у Србији. Преврат оји је означио промену династије, наговештавао је и промену политике, посебно спољне која, видеће се, није била баш по вољи нити Аустро-Угарске, нити Русије.

Официрска завера

Тешко је поуздано утврдити када се почело са припремама и плановима за уклањање с престола краља Александра Обреновића, а још теже када се таква идеја уопште и родила. Оно што се поуздано зна јесте да су таква размишљања постојала и пре краљеве женидбе (23.јула 1900.године у Саборној цркви у Београду), која је у нашој историографији често истицана као један од главних разлога превратничке акције. Први помен о постојању намере за обарање режима краља Александра Обреновића односи се на тзв. Чебинчеву заверу. Наиме, Михајуло Чебинац, радикал и

Карађорђевићевац, са још неколико лица оптужен за заверу против краља Александра. Ухапшен је на железничкој станици у Београду у тренутку када се спремао да пређе у Аустро-Угарску. Том приликом је код њега нађено писмо за Петра Карађорђевића и дневник у коме су бележени његови састанци и разговори са осталим завереницима. Управо су тај дневник и искази Чебинца били главни доказни материјал за оптужбу против њега и осталих чланова завереничке групе. Према његовом казивању, завереници нису спремали "атентат на краља Александра, јер Петар Карађорђевић није одобравао просипање крви.¹⁹ Уместо тога, спреана је само буна, попут оне из 1883.године, с тим што овога пута није била просторно ограничена само на Тимочку крајину, већ на читаву Србију.

Након саопштења да је српски краљ одлучио да се ожени Драгом Машин, долази до новог и непојачаног таласа идеја о завери. Било је чак и размишљања да се Драга убије како би се то спречило. О томе Вукашин Петровић, министар у српској влади из тог времена сведочи овако: "Капетан Чета Марковић, ордонанс официр Краљев непрестано је тражио да се Драга убије. На то сам му рекао: - Ви сте војник. Ви боље владате оружјем него ја. Изволите је убити, а ја вам гарантујем да вам за то неће фалити ни длака с главе.²⁰ За такву акцију међутим није постојао никакав конкретан план и организација. После смрти краља Милана, група виших официра међу којима су били генерал Јован Атанацковић, пуковници Александар Машин и Леонид Соларевић, потпуковници Дамјан Поповић и Ђока Лазаревић, имала је идеју да се Драга заувек уклони са српског двора.²¹ У тим тренуцима се све завршило само на идеји, међутим, ова имена ће се поново наћи и у новој, овог пута озбиљнијој завери.

Група официра је током 1901.године почела да кује заверу како би уклонила краља Александра Обреновића с власти. Официри су били незадовољни лошим стањем у војсци, малим и нередовним платама. Држава је стагнирала и назадовала

¹⁹ Јовановић Слободан: Влада Александра Обреновића, књига друга, Издавачко и књижевско предузеће Геца Кон, Београд, 1935, стр. 52

²⁰ Владан Ђорђевић, Крај једне династије: Прилози за историју Србије од 11.октобра 1897. до 8.јула 1890, књига трећа, Штампарија Д.Димитријевића, Београд, 1906, стр. 614

²¹ Васа Казимировић, Црна рука: личност и догађаји у Србији од Мајског преврата 1903. до Солунског процеса 1917.године, Прометеј, Нови Сад, 2013, стр. 76

услед честих скандала на дводу и политичких криза изазваних начином краљеве владавине. Краљу Александру замерали су што није активан на националном уједињењу.

Последњи озбиљнији и до детаља разрађен план о укилањању краљице Драге са српског престола, који није подразумевао и убиство краља, постојао је чак и септембра 1902. године. "Тобожњи атентатор имао је да запуца из револвера у правцу краља, али да пуца тако високо да га не погоди. Одмах затим је једна група одабраних официра имала да притрчи краљу Александру и краљици Драги, образује круг око њих, а једна друга да опколи "атентатора", тобож да га ухапси и потом на улици омогући му да се склони у сигурност. У општој гужви, група официра чији је задатак био да се створи круг око краља и краљице, требало је да одвоји краљицу од краља, одведе је до припремљених кола и одвезе, на крају на обалу Саве, тамо стрпа у чамац и напред реке баци у воду..."²² До реализације ове замисли никада није дошло, а нови планови завереника подразумевали су уклањање и краља и краљице са српског престола.

Почетком 1902. године група официра сковала је заверу. У почетку су мислили да протерају диктаторски пар из земље, али су брзо закључили да их обоје треба убити. Број завереника растао је из дана у дан, да би достигао цифру од 180 официра и неколико цивила. Право је чудо да како од толико људи тајна не "процури" у престоничку чаршију која је по традицији и за најокрутније ствари сазнавала појединости већ следећег дана (ако не истог). Изгледа да су краљ и краљица били толико омражени да се завера одржала у потпуној тајности. Глава завере био је млади поручник Драгутин Димитријевић Апис, човек челичне воље и исто таквог тела: због његове необичне физичке снаге прозвали су га Апис – по египатском богу-бику.²³ Они су ступили у везу с Петром Карађорђевићем, сином кнеза Алаксандра Карађорђевића,

²² Васа Казимиrowић, Црна рука: личности и догађаји у Србији од Мајског преврата 1903. до Солунског процеса 1917. године Прометеј, Нови Сад, 2013, стр. 76

²³ Јовановић Слободан: Влада Александра Обреновића. Књ. 1, (1889-1897) Београд: Г. Кон, 1990., стр 83

који је прихватио да преузме престо. Завереници су одлучили да краљевски пар убију у самом двору јер је неколико претходних атентата пропало. Група официра упала је у ноћи између 28. и 29. маја 1903. године у двор и убила краља и краљицу, а њихова тела избацила са терасе двора. Александар Обреновић и Драга Машин сахрањени су у крипти цркве светог Марка у Београду. Било је договорено, да вођство завере, у сагласности са подбором изрази план за одстрањење краљице Драге из двора. Али само за одстрањење, у чему су имали обавезу да учествују сви припадници завере. Са задобијањем официра за заверу, међутим, није ишло тако једноставно, ни тако лако како се мислило да ће бити - упркос општој мржњи официра према краљици Драги. Једни су сматрали да је то неспојиво са официрском чашћу, а други су хтели да сачекају најављени краљичин порођај...

Рачунајући с тим да до порођаја неће уопште доћи, вођство завере је наставило са врбовањем официра стрпљиво чекајући да сваком у земљи буде јасно да је у питању лажна трудноћа. Кад је, напослетку, и званично саопштено да се не очекује порођај краљице, приступање официра завери нагло је убрзано. Али пораст броја завереника ипак није био такав да би се вођство завере смело одлучити на планирану акцију... На оклевање вођства завере да изврши што је било намеравано, утицао је и страх да би краљ Александар, који је "страшно волео" Драгу, могао да због ње - изврши самоубиство. Исто тако јак страх постојао је од краљеве освете - у случају да намеравана акција успе као и у случају да не успе. На убиство и уопште неку меру против самог краља Александра, у прво време није се уопште мислило.

Временом, вођство завере је успело да окупи око себе близу 200 официра, у Београду у првом реду, али и у унутрашњости, у Нишу и у неким другим градовима. И тада, кад се дотле стигло, пала је одлука да се у заверу укључе и неке политичке личности. То је урађено и из тог разлога што се мислило да би оне, у случају потребе, могле да буду искоришћене за интервенцију код краља Александра - ако би се он решио да после протеривања краљице Драге с двора "почини какву глупост" или ако би му пало на памет да се освети официрима-завереницима... По предлогу генерала Атанацковића, у вођству завере, у главни заверенички одбор, акцептиран је, прво, Ђорђе Генчић, министар полиције краља Александра - у време Ивањданског атентата

1899. године. За Генчића је било знано да је велики приврженик краља Милана и, у исти мах, огорчени противник краљице Драге. Знано се такође да је врло вешт човек, да има јаке везе са другим политичарима и јавним личностима у Београду и да би много могао учинити да завера успе.

До првог састанка вођства завере и Генчића треба да је дошло, према аустријским документима, 14. септембра 1902. године, у стану мајора Луке Лазаревића. Нека два месеца после Генчића, уочи Божића, 24. децембра 1902. године, у главни заверенички одбор акцептиран је потпуковник Петар Мишић, Један добар део припадника и главног одбора и пододбора, као потпуковник Боривоје Драгашевић, није био ни за какве мере према краљу Александру, већ само за одвајање краљице од њега. Дошло је дотле, да је на састанку главног завереничког одбора више чланова изјавило да нипошто неће узети учешћа у свргавању с престола краља Александра, али да ником неће ни одати да се тако што спрема. Своју изјаву они су и потписали, уз напомену да својим друговима-завереницима "дају право" да их стрељају у случају да прекрше дату реч.²⁴ Кад је Мишић предложио да се убију и краљ и краљица, већ је био готов план како да се изврши уклањање краљице Драге (план је био завршен још у септембру 1902. године, пред акцептирање Ђорђа Генчића у главни заверенички одбор). По том плану, требало је да се приликом једне свечаности инсценира атентат на краља Александра... Тобожњи атентатор имао је да запуца из револвера у правцу краља, али да пуца тако високо да га не погоди.

Одмах затим је једна група одабраних официра имала да притрчи краљу Александру и краљици Драги, образује круг око њих, а једна друга да опколи "атентатора", тобож га ухапси и потом на улици омогући му да се склони у сигурност. У општој гужви, група официра чији је задатак био да створи круг око краља и краљице, требало је да одвоји краљицу од краља, одведе је до припремљених кола и одвезе, на крају, на обалу Саве, тамо стрпа у чамац и наред реке баци у воду... С овим планом Генчић није био потпуно сагласан. Он је предложио да краљицу Драгу, чим тобожњи атентатор отвори ватру у правцу краља, зграбе лица у цивилу и спроведу је у

²⁴Васић Драгиша: Деветсто трећа: (мајски преврат) Београд, БИГЗ, 1987., стр 55.

његов виноград. Краљу је пак требало да буде саопштено да је атентат организован само због краљице...

Нешто касније, а после сусрета са представником Петра Карађорђевића код аустријске владе у Бечу (Јашом Ненадовићем), на састанку главног завереничког одбора од 10. октобра 1902. године, Генчић је изјавио (по договору са Ненадовићем) да план по којем је требало уклонити само краљицу Драгу - није добар. С обзиром на то да краљ исувише воли краљицу, рекао је Генчић, он не би никако пристао да се ни за тренутак одвоји од ње. Ако би краљица била убијена, и он би извршио самоубиство...²⁵

По Генчићевим речима, за решење целог питања постојале су само две могућности: или да се од свега дигну руке или пак да се заједно уклоне и краљ и краљица. У овом другом случају, краљ би се могао приморати да абдицира, силом отера с престола или једноставно убије заједно с краљицом. Против ових двеју последњих комбинација изјаснили су се, уз друге, пуковници Машин и Соларевић, и потпуковник Стеван Илић. Полазећи од тога да Обреновићи имају велике заслуге у Србији, и да су у војсци популарни, они су изразили мишљење да би ипак од свега било најбоље да се не предузима ништа. Све до 14. јануара 1903. године, дискутовало се о томе шта да се предузме.

А тада је пао предлог да се "нико не убија", већ да се краљ и краљица само приморају да сиђу с престола и напусте Србију. Како се многи чланови главног завереничког одбора ни с тим нису сложили, цело питање стављено је на дневни ред још једном, 30. јануара 1903. године - и тада је већином гласова усвојен првобитни предлог да се краљ и краљица само протерају из земље. По доношењу ове одлуке, у главном завереничком одбору поставило се питање ко треба да буде нови владар Србије. То питање поставио је први Ђорђе Генчић, за кога се данас зна да је, у међувремену, српску краљевску круну нудио како једном немачком принцу тако и једном руском кнезу... Пре него што се ишта предузме против краља Александра и краљице Драге, а последњи је час да се нешто учини, рекао је Генчић, мора се знати кога треба да извиче за владара...

²⁵ Васић Драгиша: Деветсто трећа: (мајски преврат) Београд, БИГЗ, 1987., стр. 56.

Одлука о убиству

Након одлуке да се одустаје од атентата Генчић одлази у Беч да би о томе обавестио представника Петра Карађорђевића, Јашу Ненадовића, Кад се вратио с пута, на изненађење већине чланова главног завереничког одбора, он је одједном затражио да се измени одлука по којој су краљ Александар и краљица Драга требало да буду само протерани из Србије. Затражио је да се они убију. Како је објаснио, то и није била толико његова жеља, колико захтев кандидата за новог краља, Петра Карађорђевића...

Према изјави Јаше Ненадовића Милошу Богићевићу, краљ Петар треба да је тада изјавио, "да он неће ступити на престо Србије, све док је и један Обреновић у животу..."²⁶ У расправи која је настала после Генчићевог саопштења, најгласнији су били пуковници Машин и Соларевић. Они су се најенергичније успротивили предлогу да се краљ Александар и краљица Драга лише живота. Али, кад се опет једном приступило гласању, остали су у мањини. Већина је била за убиство краља Александра и краљице Драге.

Завереници су смишљали разне планове како да изведу атентат. Определили су се за отров – цијанкалиј – који је један од њих, геолог Душан Јовановић, и набавио. Отров је испробан на мачки и показало се да делује одлично. Тада је решено да се он подметне краљу и краљици на балу заказаном у "Коларцу". Ствар је пропала због једне "ситнице": краљ се тамо није појавио. Али, у Београду су се 5. јуна 1903. подигле жестоке демонстрације против краља и његовог најновијег државног удара када је већ по други пут суспендовао Устав, извео реформу и "прилагодио" скупштинске изборе тако да је све личило на комедију. Смакнуће је морало да се убрза, на сваки начин... У ноћи између 10. и 11. јуна ступили су у акцију.

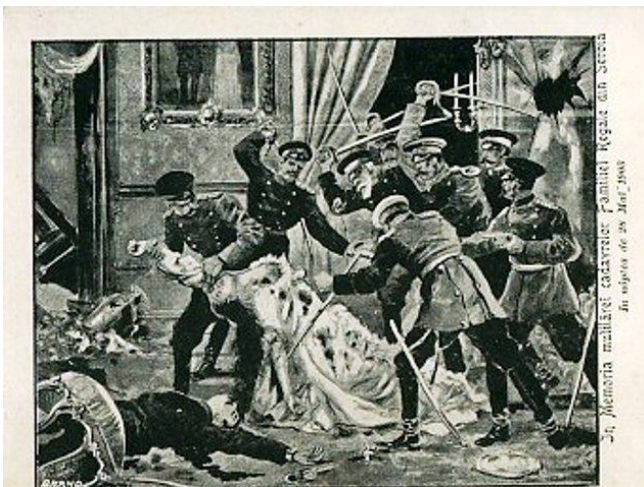
²⁶ Бојовић Радивоје: Сећања на мајски преврат 1903. генерала Јовице Јовичића и Љубомира Милића, Зборник радова Народног музеја. – ИССН 0350-7262. - Књ. 29 (1999)., стр 128.

Ноћ одлуке

Вече 28. маја 1903. било је тихо и ведро. У згради двора била је приређена вечера за чланове владе и краљичину породицу. После концерта краљеве гарде, гости су се разишли, а краљевски пар је отишао на спавање. Сат после поноћи у двору је владао дубоки мир. Завереници су почели да се окупљају још пре поноћи, по раније утврђеном распореду. У један сат све групе завереника окупиле су се у здању Официрског дома (данашња зграда Студентског културног центра, преко пута „Београђанке“). Владало је весело расположење, музика је свирала српска кола и севдалинке, а у једном часу је неко затражио да се свира и коло краљице Драге не би ли се тиме заварали агенти полиције који су повремено навраћали. Било је тачно 1.45 сати кад је капетан Драгутин Димитријевић Апис, један од вођа побуне, устао и наредио покрет.

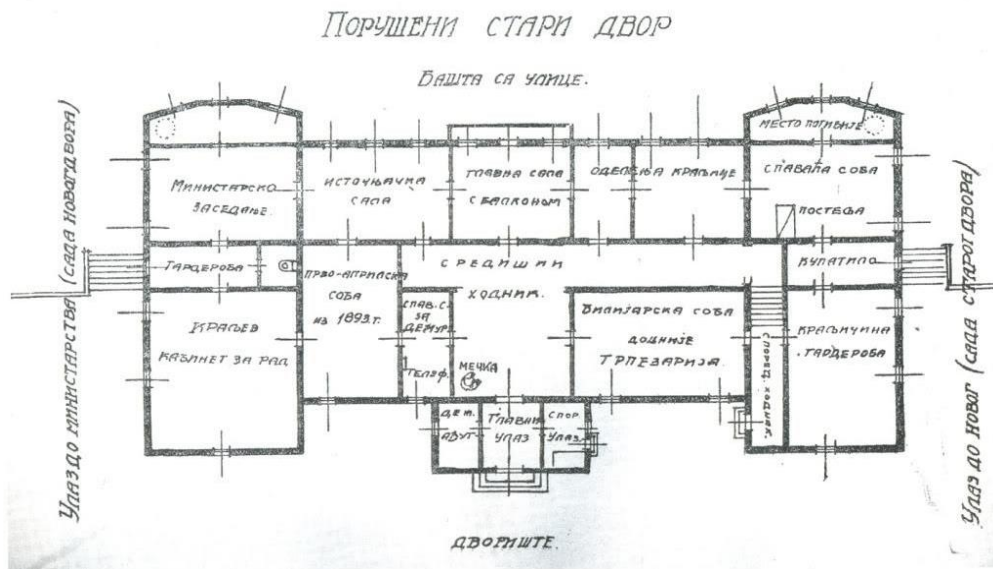

Са исуканим сабљама, са обе стране данашње улице Краља Милана, чуло се само табанање војничких чизама. Дворску капију откључао је поручник Петар

Живковић, потоњи председник југословенске владе, а убрзо након тога завереници су стигли и пред врата двора. У близини зграде, која је била смештена на малом узвишењу између садашње Скупштине града и зграде некадашњег Председништва Републике, Апис је најпре распоредио офицере чији је задатак био да ухвате краљевог ађутанта, генерала Лазу

Петровића. Истовремено, групе завереника су освајале „Пошту“, „Телеграф“ и друга државна надлештва. Пуч се одвијао по тачно утврђеном плану.

План просторија у Старом двору у коме су убијени последњи владари династије Обреновић 29.маја 1903.године

Група која је бројала 28 официра била је подељена на пет мањих група и требало је да се до почетка извршења акције налазе на пет различитих локација (кафана): "Славија", "Стара Скупштина", "Таково", "Коларац" и "Официрски дом". У 1:45 минута официри из свих пет група требало је да се нађу у "Официрском дому", а њихов излазак одатле требало је ускладити са доласком једног батаљона VI пешадијског пука у 1:55 минута. Улазак завереника у двор био би кроз главну капију, у коју би неко од завереника који се налазио унутра требао да отвори. Планирано је да се са групом војника опколе куће председника владе, министра војног, министра унутрашњих дела и председника Сената, како би се спречили да предузму неке мере које би могле да осујете план преврата.²⁷ Сви сатови су морали бити подешени према часовнику који се налази на железничкој станици. Пуковник Александар Машин предложио је и план у случају неуспеха акције: "Морамо помислити и на могућност нашег неуспеха. У том случају, ја вам предлажем повлачење из вароши ка

²⁷ У литератури постоје опречне тврдње о томе када је одлучено да се министри убију.

Топчидерском брду. На овом брду побошћемо барјак и позвати народ на револуцију."²⁸ Након овако разрађеног плана, могло се приступити његовој реализацији. Важно је напоменути и то да завереници углавном нису знали ко су све чланови завере, нити све детаље акције.

Према извештају француског војног изасланика, који је крцат веома прецизним подацима, у два сата после поноћи, у глувој тишини, војници 6. пука опколили су двор и препречили све околне улице. Завереници, 28 официра, распоредили су се око зграде чекајући да изнутра ступе у акцију, по договору, капетани Милцовић, Петровић и пуковник Наумовић. Али, сва тројица су била толико пијана да нису успевали да увуку кључ у браву дворске капије... Нестрпљиви завереници споља су подметнули динамит и одјекнула је експлозија. Наумовић је сместа погинуо, остала двојица пала су под револверским зрнима као прве жртве.

Официри су брзо продрли у спаваћу собу краља и краљице, али њих тамо није било. Готово два сата грозничаво су претраживали двор, испаљујући шаржере на сваки шушањ, на све што би мрднуло, па су тако настрадали и пас и папагаји – опет према француском извештају. У том метежу Апис је био рањен и са запетим револвером у руци лежао је спреман да пресуди себи уколико завера не успе. Мало је недостајало па да се одиста баш тако и заврши! Краљ и краљица су се, тргнути од експлозије, сакрили у ормар који је био смештен у удубљењу на зиду у будоару и који се затварао гвозденим вратима, а отварао помоћу скривене полуге. била је то нека врста сефа.²⁹

Скоро два сата у згради двора трајала је бесомучна потрага за краљем и краљицом. Њих, међутим, није било. Као да су у земљу пропали. Зора је почела да пробија небо изнад Београда, а међу завереницима је владала паника. У међувремену, Александар Машин преузима команду над београдским трупама, а групе завереника опкољавају куће министара оданих краљу и блокирају команде јединица које би их могле онемогућити у плану. У самом двору одмах је заробљен краљев ађутант, генерал Лаза Петровић али ни после два сата потраге краљ и краљица нису нађени. Том

²⁸ Драгиша Васић, Деветсто трећа Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2003, стр. 63

²⁹ Бојовић Радивоје:: Сећања на мајски преврат 1903. генерала Јовице Јовичића и Љубомира Милића, Зборник радова Народног музеја. – ИССН 0350-7262. - Књ. 29 (1999)., стр 140.

приликом, Аписа је један гардиста тешко ранио са три метка у груди. Како се ближило свитање а задатак није обављен, расла је нервоза међу завереницима јер је изгледало да је атентат пропао. Краљ Александар и краљица Драга су се сво време крили у тајној собици у њиховим одајама, а о томе како су их завереници открили постоји више различитих верзија.

Већ је почело да свиће кад су у спаваћу собу довели и краљевог ађутанта, генерала Лазу Петровића, познатијег под надимком Лепи Лаза. На жалост пучиста, није вредело. Лојални краљев официр, одан заклетви и круни, ни по цену живота није хтео да изда свог суверена. И ко зна како би се све завршило да се међу пучистима није нашао и коњички поручник Велимир Вемић, који је на дворишном зиду спаваће собе уочио отвор иза кога су била врата тајног скровишта. Кад је то уочио, Вемић је узвикнуо: „Дајте секиру!“ Готово избезумљени, у белом руху, краљ и краљица су се у овој просторији телима припијали једно уз друго. Уследили су револверски пуцњи. Најбржи на орозу били су поручници Вемић и Михаило Ристић. Краљ је пао мртав још од првог метка. Одмах затим убијен је и генерал Лаза Петровић.

По другој верзији која постоји, у часу кад су официри, у све већем страху, излетели напоље и почели да претражују врт, краљ је починио кобну неопрезност. Изашао је из скровишта, нагнуо се на прозор и почео да дозива у помоћ! Први су прискочили – не у помоћ – мајор Велимир Вемић и Илија Радивојевић. Краљица, одевена само у доњу сукњу, бели свилени стезник и једну жуту чарапу, покушала је да заштити краља својим телом, али пала је под револверским мецима. Обоје су прво изрешетани, па сасечени сабљама, а онда избачени кроз прозор на десном истурењу зграде уз поклич: - Нема више тиранина! После се установило да је у тело сваког од њих испаљено по тридесетак зрна. Одмах је убијен и генерал Лаза Петровић.³⁰

У сваком случају, чим су краљ и краљица изашли пред заверенике из свог скровишта, млади официри су их побили хицима из револвера а потом су њихова тела масакрирали сабљама. Унакажена тела краља Александра и краљице Драге бачени су са балкона у двориште. Тела краља и краљице бачена су преко прозора на травњак.

³⁰ Бојовић Радивоје: Сећања на мајски преврат 1903. генерала Јовице Јовичића и Љубомира Милића, Зборник радова Народног музеја. – ИССН 0350-7262. - Књ. 29 (1999)., стр 142.

Исте ноћи, испред стабла кестена које и данас стоји на углу улица Краља Милана и Андрићевог венца, стрељана су краљичина браћа Никола и Никодије Луњевица. Убијен је и председник владе генерал Димитрије Цинцар-Марковић, министар војни генерал Милован Павловић, док је министар унутрашњих послова Веља Тодоровић успео да преживи.

У три сата и педесет минута, 29. маја 1903. године, династија Обреновића је дефинитивно сишла са историјске сцене. У четири ујутро све је било готово. Наредних дана образована је привремена влада, враћен Устав из 1901. године, последњи избори су поништени, бивша Скупштина и Сенат враћени. Оба скупштинска дома састала су се већ 15. јуна, дакле, само три дана после атентата – да би изабрала новог краља - Петра Карађорђевића. По старом календару који је тада био на снази, атентат у којем је уз краља и краљицу страдало још 26 људи изведен је 29. маја, отуда и назив Мајски преврат.

Фаза консолидације Мајског преврата

Одмах након убиства краљевског пара, у зору 29.маја 1903.године, формирана је нова влада Краљевине Србије, називана још и "револуционарна влада", чиме је заправо почела фаза консолидације. У новој влади је од девет чланова било четири завереника и то: Јован Авакумовић, председник владе, генерал Јован Атанацковић, министар војни Ђорђе Генчић, министар народне привреде и пуковник Александар Машин, министар грађевина. Остали министри међу којима су били: напредњак Љубомир Каљевић, министар спољних послова, радикал Стојан Протић, министар унутрашњих дела, прваци самосталне странке Љубомир Живковић, министар правде и Љубомир Стојановић, министар просвете и црквених послова и либерал Војислав

Вељковић, министар финансија, нису били директно укључени у заверу, али су били под јаким утицајем завереника.³¹

Одмах по преузимању власти, нова влада је у Српским новинама, службеном дневнику Краљевине Србије, објавила проглас следеће садржине: "Српском народу ! Ноћас су погинули Краљ Александар и Краљица Драга. У овом озбиљном и судбоносном тренутку пријатељи земље и народа споразумели су се и образовали владу. Објављујући ово српском народу влада је уверена да ће се Народ искупити око ње и помоћи јој да се свуда у земљи одржи ред и безбедост. Влада проглашава да од данас ступа на важност Устав од 6.априла 1901.године, са законима који су важили до 25.марта ове године. Народно Председништво распуштено Прокламацијом од 24.марта о.г. сазива се у Београд, за 2.јуни ове године".³²

Одмах се приступило демонтирању људи оданих старом режиму и династији Обреновић. Дошао је тренутак да завереници као "најзаслужнији грађани" буду награђени за своје дело. Наредних дана у сваком броју Српских новина су се могли читати нови Укази владе или наредбе министра војног, о разрешењу или пензионисању чиновника и официра оданих бившем краљу, као и о постављењу и унапређењу оних који су на директан или индиректан начин били укључени у заверу.

Улога страних обавештајних служби у Мајском преврату

Нема довољно доказа на основу којих се може поуздано тврдити да је постојала активна улога страних обавештајних служби у припреми и организовању Мајског преврата. Могући разлог томе је и то што се наша, али ни страна историографија, питању обавештајних служби као актера Мајског преврата није довољно посветила.

³¹ "У току припрема завере планирано је да у нову владу уђу представници трију политичких странака, Никола Пашић, Стојан Рибарац и Јован Жујовић. Међутим у дану када је реализован преврат, нико од њих се није налазио у Београду. Пашић је неколико дана раније отпутовао у Абацију, ради Лечења. Рибарац, необавештен о томе, налазио се у Пожаревцу, док је Жујовић са студентима отпутовао у унутрашњост Србије ради научне екскурзије." – Драгиша Васић, Деветсто трећа, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2003, стр. 87

³² Српске новине, службени дневник Краљевине Србије, година LXX, број 117 од 29.маја 1903.године

Тешко је томе наћи рационално објашњење, тим пре јер је рач о догађајима који са данашњим временом имају довољно велику дистанцу. Мало је вероватно да би се откривањем одређених истина у вези са деловањем страних обавештајних служби у Мајском преврату завршило са озбиљнијим последицама по безбедност и националне интересе савремених држава. Међутим, без обзира на то ограничење, оно што се на основу доступних и истражених података поуздано зна јесте да су стране обавештајне службе, првенствено аустро-угарска и руска обавештајна служба, имале одређена сазнања о постојању завере против српског краља. Само то сазнање, које није произвело никакво деловање у циљу заштите српског суверена, чини их на неки начин саучесницима преврата.

Улога народних маса у Мајском преврату

У анализи масе као једног од актера Мајског преврата најпре треба рећи да су се њене активности и деловање одвијали у првој припремној фази реализације пуча. Постоје одређене тврдње сведока тих догађаја на основу којих се организатори тзв. Мартовских демонстрација могу довести у директну везу са организаторима завере против краља. На основу тога, може се закључити да је ова кација маса била део планиране и организоване акције завереника који ће само неколико месеци касније извести уп и на свиреп начин убити последње владаре династије Обреновића. Међутим, оваква теза није у потпуности потврђена, већ има простора да се верује и да су Мартовске демонстрације организоване независно од воље завереника, али да су им добро дошле и убрзале припреме за реализацију пуча. Без обзира на недовољно разјашњене околности око правних отива и организатора, ове демонстрације, одбосно више одговор власти на њих него ли саме поруке које ће са њих бити упућене, ишле су на руку креирању још лошије слике јавног мњења о актуелном режиму краља Александра, с једне стране, и повећања несигурности и неповерења краља према грађанима и појединим елементима у војсци с друге стране.

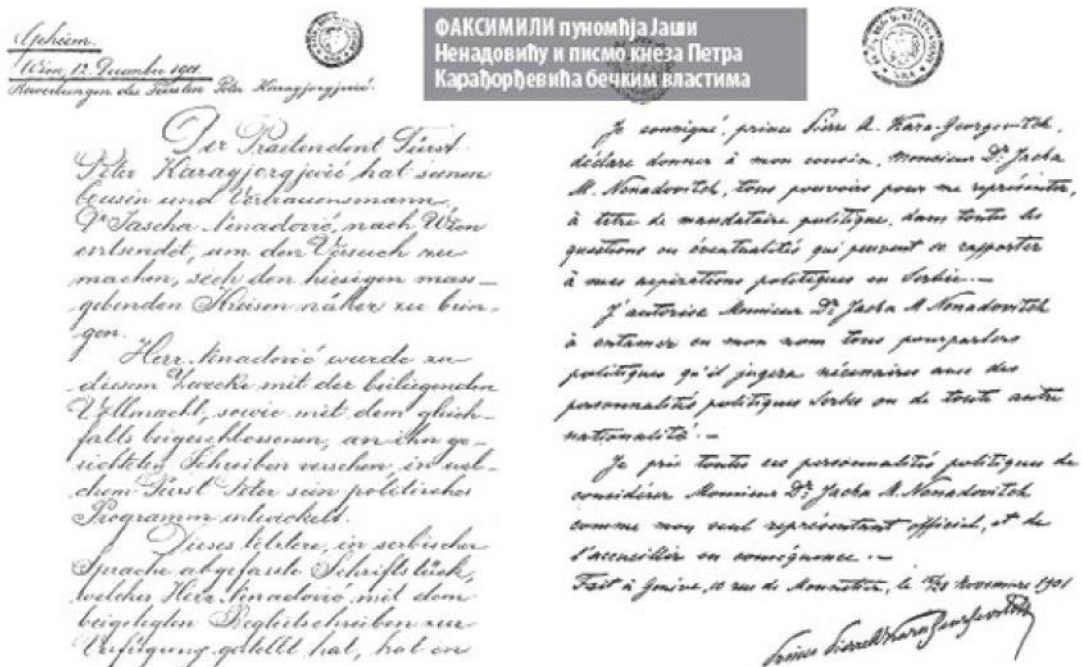
Интерес и улога Петра Карађорђевића

И даље је отворено велико питање шта је позадина атентата на краља Александра Обреновића и коме је заправо било у интересу да доведе Петра Карађорђевића на престо. Одговор би нам можда помогао да схватимо и многа трагична дешавања која ће уследити касније токиом двадесетог века.

Две године пре атентата у Бечу ће се обрети Јаша Ненадовић, син блиске рођаке Петра Карађорђевића. Он је у Беч допутовао по налогу Петра Карађорђевића да би сступио у контакт са аустроугарском владом. Донео је посебно овлашћење свог рођака и будућег суверена Србије, написано 28. новембра 1901. године на француском језику. Позивајући се на то овлашћење, Ненадовић је 12. децембра 1901. приложио и писмо у коме је кнез Петар изложио своје политичке ставове. Истога дана у министарству спољних послова Аустроугарске састављен је посебан акт, у којем се цитира и писмо које је Петар Карађорђевић наменио аустроугарском министарству спољних послова. У писму отворено пише:

"... Од доброг и искреног односа према Аустроугарској зависе витални интереси наше драге отаџбине... Србији је потребан мир у земљи, и оутд је тамо нужно водити јединствену, здраву политику... Уколико бих уз божју помоћ и вољом српског народа био позван да ступим на престо Србије, онда ћу се у спољној политици земље увек држати наведених ставова. Такође бих најенергичније пазио на то да садашњи поредак на Балканском полуострву остане очуван" – записао је тада Петар Карађорђевић.

Писмо Петра Карађорђевића је педантно анализирано у аустроугарском министарству спољних послова и имало је и те каквог утицаја на држање Двојне монархије непосредно пред преврат, 1903.године, а и после њега. Већ сутрадан по убиству краља Александра и краљице Драге, министар спољних послова Аустроугарске, гроф Голуховски, рекао је француском амбасадору у Бечу да је "главно, не облик догађаја и начин извршења самога дела, него да ли је онај који влада у Србији у добрим односима са Аустријом или не".

Факсимили пуномоћја Јаши Ненадовићу и писмо кнеза Петра Карађорђевића бечким властима

Одмах по доласку на престо Србије, Петар Карађорђевић је, у телеграму аустријском цару од 17.јуна 1903.године још једном потврдио ставове из писма. Телеграм је био следеће садржине: "Ја ћу ићи стопама мога оца и надам се донети својој земљи слободу и срећу. Ја молим В.В да има она добра расположења према мени, каква је имао до смрти за мога оца. Ако ме тиме удостоји, извршење мојих нових

дужности биће ми лаше, а ја имам чврсту намеру и уверење да их заслужим" – навео је Петар Карађорђевић.

Посебну пажњу привлачи још један детаљ из периода пре ступња на престо Петра Карађорђевића, који је код нас готово непознат. Човек његовог огромног поверења, поред Јаше Ненадовића, био је Живојин Булагцић, који ће после 1903. бити краљев лични секретар, потом маршал двора и дипломата од каријере. Он ће, неколико година пре смене на престолу, у Петрово име водити преговоре са краљем Александром Обреновићем о уступању престола уз новчано обештећење. Подаци за ову тврдњу налазе се у једном крајње интересантном документу, који је, колико је познато, користио само Васа Казамировић. Реч је о специјалном извештају аустроугарског посланика у Београду, и који се налази у бечком државном архиву.

Прву дојаву о преговорима за уступање престола бечки посланик је добио од Јосиповића, сарадника мађарског листа „Пести напло“, који је иначе био у добрим односима са Балугцићем и Петром Карађорђевићем и често их је посећивао у Женеви. Лично отправник послова аустроугарског посланства, како се даље наводи у извештају, чуо је из уста једног бившег члана српске владе, да је краљ Александар Обреновић примио од Петра Карађорђевића писмо са понудом да напусти престо уз одштету од 6 милиона (златних француских франака), и да је краљ Александар том приликом рекао да се не може компромитовати одговарајући писмено на понуду Петра Карађорђевића.

Овај документ, међутим, не открива ко је стајао иза ове милионске понуде, иначе презадуженог будућег суверена. Управо тих година Петар Карађорђевић шаље писмо руском цару у којем моли за помоћ у новцу и спомиње суму од милион и седам стотина хиљада франака, колико је био дужан, и због тога тужен. Ово писмо је неколико пута публикувано, а први га је објавио Светозар Прибичевић у књизи „Диктатура краља Александра“, тридесетих година прошлог века. Из овог писма, али и из редовне преписке са књазом Николом Петровићем, иначе тастом Петра Карађорђевића, може да се створи слика о његовом тешком материјалном стању. Из тога је сасвим логично питање ко је стајао иза фантастичне суме новца за оно време. Који центар моћи је стајао иза ове понуде.

И Константин Думба, посланик Двојне монархије у Београду, у својим меморима писао је о катастрофалном новчаном стању Краља Петра:

– Ја сам се обратио генералном директору „Лендербанке“, и захваљујући мојој интервенцији краљ Петар има да захвали што је добио зајам од преко једног милиона франака под врло повољним условима и без икакве гаранције, мада ниједно осигуравајуће друштво није хтело да осигура његов живот – написао је Думба.

Ако се упореде ових неколико примера онда ће бити много јаснија реченица Николе Пашића, изговорена августа 1906. године, у време такозване „Топовске афере“ када је Петар на све начине покушавао да Србија купи аустријске топове, а не француске: "С краљем се не може ништа постићи. Њега Аустрија има потпуно у својој шаџи" – рекао је Пашић.

Последице Мајског преврата

1. Промена династије: на власт долазе Карађорђевићи,
2. Промена унутрашње политике: радикали постају владајућа странка, уводи се парламентарна владавина,
3. Промена спољне политике: Србија се окреће Русији и силама Антанте.

Од Берлинског конгреса (1878.године) краљ Милан је водио аустрофилску политику. Тајном конвенцијом 1881.године, Србија се обавезала да неће склапати савезе са другим државама без знања Аустроугарске. Везивање Србије за Аустроугарску имало је своје добре и лоше последице. Укључивање Србије у савремене европске токове било је позитивно, док је политичка везаност за Аустроугарску била негативна. Александар је наставио аустрофилску политику, али је и са Русијом гајио добре односе. До потпуног прекида са Аустроугарском доћи ће после Мајског преврата 1903.године.

Закључак

Вест о преврату у Србији је дочекана с различитим осећањима. Много је било задовољних, али још више разочараних. Међу њима је био и Живојин Мишић, будући војвода, који је као осведочени присталица Обреновића послат у превремену пензију. Русија и Аустроугарска изразиле су најоштрије протесте због мучког убиства. Велика Британија и Холандија повукле су амбасадоре из Србије и увеле санкције према нашој држави. Овај атентат је имао великог одјека у Европи и створио врло ружну слику о Србији. Велике силе су биле згрожене овим догађајима. У самој Србији преовладала је струја за повратак Карађорђевића на власт и Народна скупштина је 4. јуна 1903. изгласала Петра Карађорђевића за краља Србије.

Посматрајући оно што је довело до Мајског преврата, као и сам чин, оправдано би било поставити питање, да ли се у његовој суштини и поред шокантности, заиста збило бар нешто неочекивано и ново, или је све било само мало модификовани след неминовног. Чињеница је да је преврат променио владајућу династију али се то може објаснити више недостатком живог Обреновића него стварним утицајем Карађорђевића. Чињеница је да је Мајски преврат однео тројицу генерала, а да је на бојним пољима у три рата пре и три рата после преврата, живот оставио само један. Приметан је и изванредан генерацијски раскол. Млађи официри били су уз превратнике или међу извршитељима, а старији међу бранитељима Обреновића.

После пада династије Обреновића, и повратка династије Карађорђевић, 12. јуна 1903. на трон Краљевине Србије у лику Карађорђевог унука Петра Првог, Никола Пашић, објављује у штампи од 26. августа опширну посланицу радикалима, у којој каже да је променом на престолу у Србији решено уставно питање, да је Србији обезбеђена парламентарна владавина и тиме све погодности за мирно привредно и просветно развијање државе. Преостаје још да се каже како је у иностранству Александар Обреновић био омражен као и у земљи, али то није умањило згражање над крвавим обрачуном. Велике силе запретиле су блокадом уколико се не казне краљоубице.

Краљ Петар Карађорђевић се мало мешао у политику, препуштајући политичким партијама да се боре за власт свим средствима. Организација „Црна рука“, која је можда и стајала иза мучког убиства, била је све утицајнија. Драгутин Димитријевић Апис, главни пучиста у Мајском преврату, ипак није преживео Први светски рат. Под оптужбом да је планирао атентат на регента Александра Карађорђевића, стрељан је у Солуну, 26. јуна 1917. године.

И данас постоје бројне контраверзе о Мајском преврату: ко је наручилац, којој држави је највише одговарала смрт српских монарха и промена династије, али и један мит који је створен у народу (који је почео након 1917. године) да је преврат извела српска организација "Уједињење или смрт", познатија као "Црна рука". Јер, организација "Уједињење или смрт" основана је тек 1911. године, односно осам година након

убиства краљевског пара. Несумњиво је да је вођа организације, пуковник Драгутин Димитријевић Апис био главни актер међу завереницима, јер је бриљантном организацијом, са својим људима, ушао у двор. Међутим, он није био једини. Такође, Апис је тешко рањен приликом уласка у двор и није имао никаквог утицаја на каснији расплет догађаја. Официр Петар Живковић, познат по уценама и хомосексуалним скандалима, отворио је капију двора. Он је био један од најактивнијих учесника убиства краљевског пара.

Након атентата, приближио се породици Карађорђевић и уживао у благодетима, нарочито због тога јер је поседовао доказ којим је престолонаследника Александра уцњивао до краја живота. Доказ је било писмо у коме Александар подржава убиство свог рођеног брата, принца Ђорђа. Касније је чак Живковић постао највећи противник Аписа и Црне руке. Основао је организацију под именом "Бела рука" чији је задатак био да уништи Аписову организацију.

Такође, пуковник Петар Мишић, један организатора комплетне завере, уз пуковника Машина, бившег девера краљице Драге, у будућности ће се сукобити са Аписом и Црну руку прогласити за највеће зло у Србији. Савременици га описују као једног од најбољих војних теоретичара, спретног и храброг, али толико лукавог и стрпљивог да му никада не треба веровати, а понајмање се замерати са њим. Заједно са

неколико бестидних официра, Мишић је те ноћи учествовао у бруталном масакру краљевског пара.

Позадина убиства краљевског пара је много већа и шира од прича да се група официра окупила. Иза тога је стајао озбиљан систем, почев од Карађорђевића, политичара, вероватно и неких страних служби. У сваком случају, официри учесници Мајског преврата, након 1903.године су се поделили у две групе. Једна је била окупљена око Аписа, друга око Петра Живковића и Петра Мишића. Тај сукоб је наводно завршен Аписовом смрћу након које су "црнорукаши" оптужени за Мајски преврат.

Убиством последњег краља из лозе Обреновића, угасила се лоза ове династије која је, са прекидом између 1842. и 1858.године владала Србијом од 1815.године.

Краљ Александар и краљица Драга почивају у крипти храма Светог Марка у Београду.

На српски престо, након смрти краља Александра, долази краљ Петар I Карађорђевић.

Литература

- Јовановић, Слободан:** Влада Александра Обреновића. Књ. 1, (1889-1897)
Београд: Геца Кон, 1990.
- Продановић, Јаша:** Уставна историја српског народа, Устави и владе.
- Казимировић, Васа:** Историја српског народа
- Рашић, Никола:** Црна рука
- Васић, Драгиша:** Деветсто трећа: (мајски преврат) Београд, БИГЗ, 1987.
- Бојовић, Радивоје:** Сећања на мајски преврат 1903. генерала Јовице Јовичића и
Љубомира Милића, Зборник радова Народног музеја. – ИССН 0350-7262. - Књ.
29 (1999).
- Илић, Милан:** Мајски преврат, Литерарни отисак. - ИССН 1451-0499. - Год. 3, бр.
3, Београд, 2004.
- Симеуновић, Драган:** Теорија политике, Удружење Наука и друштво, Београд,
2002.
- Енциклопедија политичке културе, Савремена администрација, Београд, 1993.**
- Ђорђевић, Владан:** Крај једне династије: Прилози за историју Србије од
11.октобра 1897. до 8.јула 1890, књига трећа, Штампарија Д.Димитријевића,
Београд, 1906.
- Казимировић, Васа:** Црна рука: личност и догађаји у Србији од Мајског преврата
1903. до Солунског процеса 1917.године, Прометеј, Нови Сад, 2013, стр. 76
- Васић, Драгиша:** Деветсто трећа, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд,
2003.
- Ђоровић, Владимир:** Историја Срба, Публик Практикум, Земун, 2010.
- Чалић, Мари-Жанин:** Социјална историја Србије 1815-1941, Клио, Београд, 2004.
- Рајић, Сузана:** Александар Обреновић: владар на прелазу векова – сукобљени
светови, Српска књижевна задруга, Београд, 2014.

МАЈСКИ ПРЕВРАТ

Сажетак

Мајски преврат је за неке злочин, за друге смрт тиранина, а за неке смена династије. Али нико у то доба у Србији и Европи није био равнодушан због убиства краља и краљице. Европске државе, како и њихови представници били су ужаснути тим чином.

Сами организатори преврата били су подељени у две фракције, с једне стране су били млади официри као представници војске који су изражавали своје незадовољство према краљу, најпре због мноштво неисплаћених плата; са друге стране постоји и политички део завереника који су се једноставно гнушали чињеницом да је једна удовица, више од десет година старија од краља, постала краљица.

Неки од данашњих савремених историчара тврде да је главни разлог преврата управо женидба краља са краљицом Драгом. Сам краљ, када је дошао на власт 1893. године, извршивши државни удар, био је врло популаран у народу управо због таквог чина. Међутим, каснији државни удари, промена влада и устава као и финансијски проблеми са војском и најпре женидба са краљицом Драгом, довели су до Мајског преврата.

Кад су 1901. године завереници почели да кују план за преврат, били су мишљења да се краљ и краљица протерају из Србије, потом је донета одлука да се убије само краљица, да би на крају одлучили да убију и краља и краљицу.

Не постоји ни један оправдани разлог да се на почетку 20. века убију краљ и краљица, поготово имајући у виду да су све империје тадашње Европе биле централизоване монархије. Србији се тада суочила са чињеницом да су неповратно страдали дипломатски односи и себи је отворила пут ка рату-великом рату.

“May Coup”

Summary

May Coup is for some the crime, for others the tyrant's death, and for some of the shift. But no one at that time in Serbia and Europe was not indifferent for the murder of the King and Queen. European States and their representatives were shocked by this Act.

Themselves the organizers of a coup were divided into two factions, with one hand they were young officers like army representatives who expressed their dissatisfaction to the King, first due to a multitude of unpaid salary; on the other hand there is also a political part of conspirators who simply detested the fact that one widow, for more than ten years older than the King, became Queen.

Some of today's modern historians claim that the main reason for a coup just marriage of the King with Queen Dear. King, when he came to power in 1893. years, carrying out a coup d'etat, he was very popular with the people because such Act. However, later State, change the Government and Constitution as well as financial problems with the military and first marriage with Queen of Drago, led to the may coup.

When the 1901. year the conspirators began hatching plans for a coup, they were of the opinion that the King and Queen of the expelled from Serbia, then the decision was made to kill the Queen, only to eventually decided to kill the King and Queen.

There's no legitimate reason to be at the beginning of the 20th century. century killed the King and Queen, especially bearing in mind that in all of the European empires were centralized monarchy. Serbia is then faced with činjenicoma that are irretrievably hurt diplomatic relations and himself opened the way to war-the great war.